

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

TOM 10

Krajoznawstwo a turystyka

pod redakcją
Jolanty Wojciechowskiej
i Marzeny Makowskiej-Iskierki

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

WARSZTATY Z GEOGRAFII TURYZMU

TOM 10

Krajoznawstwo a turystyka

pod redakcją
Jolanty Wojciechowskiej
i Marzeny Makowskiej-Iskierki

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2020

Jolanta Wojciechowska, Marzena Makowska-Iskierka – Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

RECENZENCI

Józef Partyka, Janusz Zdebski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

REDAKTOR JĘZYKOWY

Beata Wojtania

KOREKTA, SKŁAD I ŁAMANIE

Beata Bednarek

MAPY I RYSUNKI

Anna Wosiak

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce wykonane przez Józefa Partykę – Brama Krakowska

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Authors, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W. 09957.20.0.K

Ark. druk. 12,625

ISBN 978-83-8220-355-4

e-ISBN 978-83-8220-356-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
Wstęp	9

KRAJOBRAZ

Krajobraz jako przedmiot doświadczania w geografii i krajoznawstwie – SEBASTIAN BERNAT	15
<i>(Landscape as experience in both geography and regional and cultural studies)</i>	
Audyt krajobrazów Polski: geneza i oczekiwania – TADEUSZ J. CHMIELEWSKI	33
<i>(Polish landscape audits: origins and expectations)</i>	
Rola dendroflory we wzbogacaniu walorów krajoznawczych obszarów zurbanizowanych – ROBERT KRZYSZTOF SOBOLEWSKI	55
<i>(The meaning of trees in urban areas as a part of regional identity)</i>	

KRAJOZNAWSTWO

Krajoznawstwo i historia sztuki – wspólne początki – DOMINIK ZIARKOWSKI	75
<i>(Heritage tourism and the history of art: common beginnings)</i>	
Zasoby dziedzictwa kulturowego małych miast w Polsce i ich znaczenie w krajoznawstwie – AGNIESZKA KWIATEK-SOŁTYS, MAŁGORZATA BAJGIER- KOWALSKA	93
<i>(The cultural heritage resources of small Polish towns and their importance for cultural tourism)</i>	
Przewodnictwo w sakralnych obiektach – MACIEJ OSTROWSKI	109
<i>(Tourist guides in sacred places)</i>	

Natura dla mieszczucha – rola miejskich muzeów przyrodniczych w popularyzacji i edukacji przyrodniczej – MONIKA KORDOWSKA, SYLWIA KULCZYK	121
<i>(Nature for a city dweller: the role of natural history museums in popularizing environmental education)</i>	

TURYSTYKA

Drzewa-pomniki przyrody jako element produktu turystyki kulturowej – JOANNA PIETRZAK-ZAWADKA	143
<i>(Trees as monuments of nature: a part of cultural tourism)</i>	
Motywacja, preferencje i oczekiwania turystów uczestniczących w spływach kajakowych na Wkrze – JAN ZAWADKA, JOANNA PIETRZAK-ZAWADKA	159
<i>(Motivation, preferences and expectations of tourists participating in kayaking trips on the wkra river)</i>	
Turystyka zrównoważona na obszarach przyrodniczo cennych: konteksty teoretyczne – strategie – zastosowania – PIOTR MAJDAK	171
<i>(Sustainable tourism in valuable natural areas: theoretical contexts – strategies – applications)</i>	
Idea zrównoważonego rozwoju w hotelarstwie na przykładzie sieci Radisson Blu – ALEKSANDRA JURCZUK	183
<i>(The idea of sustainable development in the hospitality sector: the example of the Radisson Blu network)</i>	
Kuchnia regionalna w gastronomii hotelowej na przykładzie Poznania – ANNA KOZŁOWSKA	191
<i>(Regional dishes in hotel catering: the example of Poznań)</i>	
Informacje o autorach	201

Od Redakcji

Naszą codzienność oraz bliską przyszłość zmieniła nagle pandemia wywołana koronawirusem, powodującym chorobę COVID-19. Ta sytuacja wpłynęła nie tylko na skalę turystyki, ale także na organizowanie poświęconych jej konferencji lub jubileuszy. Planowano, że VII Kongres Krajoznawstwa Polskiego odbędzie się we wrześniu 2020 r. w Łodzi. Jednak z powodu pandemii Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w dniu 18 marca 2020 r. podjęło decyzję o wstrzymaniu przygotowań do VII Kongresu.

Głównym organizatorem Kongresów jest Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. We wszystkich wcześniejszych edycjach uczestniczyło szerokie grono zainteresowanych. W wydarzeniu brali udział także pracownicy naukowcy, członkowie stowarzyszeń i organizacji zajmujących się turystyką i krajoznawstwem oraz przedstawiciele władz państwowych. Na planowany VII Kongres Krajoznawstwa Polskiego, zatytułowany „Wobec tradycji i wyzwań współczesności” zgromadzono bardzo wiele artykułów. Część z nich postanowiono uwzględnić w niniejszej publikacji, będącej formą upamiętnienia wydarzenia, które nie mogło się odbyć, wraz z wyrażeniem nadziei, że uroczystość dojdzie do skutku w 2022 r. Niniejszy tom monografii celowo nosi zatem tytuł „Krajoznawstwo a turystyka”, co ma wskazywać na relacje zachodzące między wymienionymi dziedzinami, przede wszystkim w zakresie poznawczym, dydaktycznym i badawczym.

Zgromadzone artykuły podzielono na trzy grupy – dotyczące problematyki krajobrazu, krajoznawstwa i turystyki, dwie pierwsze obejmują prace napisane przez autorów z myślą o wygłoszeniu ich na VII Kongresie Krajoznawstwa Polskiego. W pierwszej części monografii, zatytułowanej „Krajobraz”, zostały podjęte ciekawe zagadnienia związane z:

- krajobrazem jako przedmiotem doświadczenia w geografii i krajoznawstwie (S. Bernat);
- audytem krajobrazów Polski, jego genezy i oczekiwań (T.J. Chmielewski);

- dendroflorą obszarów zurbanizowanych, czyli rolę drzew we wzbogacaniu walorów krajoznawczych (R. Sobolewski).

W drugiej części monografii, zatytułowanej „Krajoznawstwo”, zostały przedstawione prace poświęcone rozważaniom na temat relacji krajoznawstwa z:

- historią sztuki (D. Ziarkowski);
- wartościami dziedzictwa kulturowego małych miast (A. Kwiatek-Sołtys, M. Bajgier-Kowalska);
- funkcją przewodnictwa w obiektach sakralnych (M. Ostrowski);
- kwestią edukacji przyrodniczej w miejskich muzeach przyrodniczych (M. Kordowska, S. Kulczyk).

Część trzecia monografii zawiera artykuły dotyczące zagadnień związanych z turystyką. Odnoszą się one do:

- drzew-pomników przyrody jako elementów produktu turystyki kulturowej (J. Pietrzak-Zawadka);
- turystyki kajakowej na Wkrze (J. Zawadka, J. Pietrzak-Zawadka);
- turystyki zrównoważonej na obszarach przyrodniczo cennych (P. Majdak);
- turystyki zrównoważonej w hotelarstwie (A. Jurczak);
- kuchni regionalnej w gastronomii hotelowej (A. Kozłowska).

Lektura zamieszczonych w monografii prac uzmysławia bliskość krajoznawstwa i turystyki na płaszczyźnie poznawczo-dydaktycznej. Jednocześnie pokazuje silny związek między regionalnymi obserwacjami a badaniami naukowymi prowadzonymi w mniejszej skali statystycznej czy przedmiotowej.

Marzena Makowska-Iskierka i Jolanta Wojciechowska

Wstęp

Kolejny, czyli 10, tom serii Warsztaty z Geografii Turyzmu jest pierwszą z publikacji przygotowywanych na VII Kongres Krajoznawstwa Polskiego pod hasłem „Krajoznawstwo wobec tradycji i wyzwań współczesności”, organizowany przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze wspólnie z Instytutem Geografii Miast i Turyzmu Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego. Kongres miał się odbyć w 2020 r. w Łodzi, jednak w związku z zaistniałą sytuacją epidemiologiczną przeniesiono go na 2022 r. Obecnie trwają natomiast prace nad zaplanowanymi wydawnictwami, wśród których znajdują się kolejne tomy Warsztatów z Geografii Turyzmu oraz roczniki czasopisma „Ziemia”.

Idea organizacji kongresów krajoznawczych zrodziła się w okresie międzywojennym. Po latach zaborów i utraty państwowości widziano w krajoznawstwie jedną z dróg do odbudowy i utrwalania tożsamości narodowej. Organizatorem pierwszego Kongresu było Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, a następnych Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Kongresy odbywały się kolejno w: Gdańsku (1970), Płocku (1980), Opolu (1990), Gnieźnie (2000), Olsztynie (2010). Charakterystyczne dla tych wydarzeń jest powiązanie idei krajoznawczych z aktualnymi problemami społecznymi, budowanie więzi emocjonalnej z ziemią ojczystą, wychowywanie młodego pokolenia w duchu nieprzemijających wartości.

Na VII Kongres Krajoznawstwa zgłosiło się przeszło 120 osób, nadesłano ponad 80 różnych opracowań, które zgodnie z założeniami Kongresu podzielono na cztery bloki tematyczne:

- krajoznawstwo wobec przestrzeni;
- krajoznawstwo dzisiaj – nowe czasy, nowe formy, nowe pokolenia;
- z przeszłości w przyszłość – krajoznawstwo wobec współczesnych odniesień kultury;
- krajoznawstwo wobec nauki i nauczania.

Niniejszy tom Warsztatów z Geografii Turyzmu jest w pewnym sensie pokłosiem przygotowań do Kongresu, zawiera bowiem siedem wybranych referatów, które zostały przygotowane przez pracowników kilku polskich uczelni wyższych i miały być wygłoszone podczas obrad. Nadesłane materiały są poświęcone zagadnieniom ochrony krajobrazu i krajoznawstwu.

Monografia ta składa się z trzech części. Pierwszą, zatytułowaną *Krajobraz*, otwiera artykuł S. Bernata pt. *Krajobraz jako przedmiot doświadczenia w geografii i krajoznawstwie*. Autor porusza kwestię percepcji krajobrazu, jego doświadczenia i postrzegania przez człowieka, m.in. na podstawie odczuć zmysłowych (wzrokowych, słuchowych i zapachowych). Zdaniem badacza przyjęcie humanistycznej, typowej dla krajoznawstwa, perspektywy w geografii jest elementem wzbogacającym tę dyscyplinę i ułatwiającym proces jej społecznej percepcji. Kolejny artykuł – *Audyty krajobrazów Polski: geneza i oczekiwania* T. Chmielewskiego – związany jest z akcją, którą nasz kraj zobowiązał się przeprowadzić w wyniku przyjęcia *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*. Praca stanowi interesujący punkt wyjścia do dyskusji na temat oczekiwań społecznych, dotyczących jakości krajobrazu i oceny zachodzących zmian. Autor tekstu zwraca także uwagę czytelników na silne i szybkie przekształcanie krajobrazu przez człowieka, często bez względu na wywoływane skutki ekologiczne, kulturowe i społeczne. Część pierwszą zamyka artykuł R. Sobolewskiego pt. *Rola dendroflory we wzbogacaniu walorów krajoznawczych obszarów zurbanizowanych*, w którym autor postrzega drzewa jako ważny element terenów zurbanizowanych, wpisany w historię i krajobrazową przestrzeń naszych miejscowości.

Część druga tomu, zatytułowana *Krajoznawstwo*, składa się z czterech artykułów. D. Ziarkowski w pracy pt. *Krajoznawstwo i historia sztuki – wspólne początki*, sięgając do czasów antycznych, ukazał genezę historii sztuki i krajoznawstwa. W syntetycznej formie przedstawił ich wzajemne powiązania na gruncie europejskim, również w następnych okresach historycznych. Bardzo wnikliwie zanalizował proces kształtowania się ruchu krajoznawczego na rozdartych zaborami ziemiach polskich, równoległe opisując formowanie się historii sztuki z prowadzonych do tej pory badań starożytniczych. *Zasoby dziedzictwa kulturowego małych miast w Polsce i ich znaczenie w krajoznawstwie* przedstawiły A. Kwiatek-Sołtys oraz M. Bajgier-Kowalska. Małe miasta, ich układy urbanistyczne i zasoby dziedzictwa kulturowego są często dużą atrakcją krajoznawczą, jednakże wydają się niedocenioną wartością, mimo iż zostały wpisane do

rejestr zabytków. Ks. M. Ostrowski swój tekst *Przewodnictwo w sakralnych obiektach* określił skromnie jako zbiór postulatów dla przewodników oprowadzających turystów po obiektach sakralnych. W rzeczywistości artykuł stanowi głęboką refleksję nad zjawiskiem „neurozy turystycznej”, współczesnej formy zwiedzania, która nie uwzględnia możliwości percepcyjnych turystów. Autor zaznacza, że kościoły nie są martwymi muzeami, a obrzędy w nich odprawiane nie stanowią tylko „religijnego teatru”. Są to miejsca trwającego i rozwijającego się religijnego życia. Przewodnicy oprowadzający turystów po tych obiektach powinni służyć w odkrywaniu ich właściwego sensu istnienia poprzez odpowiednie objaśnienie znajdujących się w nich obrazów, symboli i celebrowanych obrzędów. Na podstawie przeprowadzonej analizy działalności polskich muzeów przyrodniczych zlokalizowanych w miastach, autorki M. Kordowska i S. Kulczyk w artykule *Natura dla mieszczucha – rola miejskich muzeów przyrodniczych w popularyzacji i edukacji przyrodniczej* stwierdziły, iż zbiory tych jednostek odnoszą się do profilu prowadzonych prac badawczych, nie uwzględniając zasobów lokalnego środowiska przyrodniczego. W muzeach popularyzowana jest przyroda, poprzez wykorzystanie w tym celu znajdujących się tam zbiorów, m.in. podczas lekcji muzealnych lub warsztatów przyrodniczych, co bardziej służy rozwijaniu wiedzy ogólnej niż poznawaniu środowiska przyrodniczego w bezpośrednim otoczeniu. Omawiany artykuł zamyka część zawierającą referaty, które miały być wygłoszone na VII Kongresie Krajoznawstwa Polskiego w Łodzi. Pozostałe wybrane teksty będą zamieszczone w kolejnym tomie *Warsztatów z Geografii Turyzmu*.

Ostatnia część tomu, zatytułowana *Turystyka*, zawiera pięć zróżnicowanych tematycznie tekstów przygotowanych przez pracowników i doktorantów różnych uczelni wyższych. Artykuł J. Pietrzak-Zawadki – *Drzewa-pomniki przyrody jako element produktu turystyki kulturowej* – stanowi prawdziwe kompendium wiedzy o zabytkowych drzewach w Polsce. Z kolei J. Zawadka i J. Pietrzak-Zawadka w pracy *Motywacja, preferencje i oczekiwania turystów uczestniczących w spływach kajakowych na Wkrze* podejmują wątek psychologicznych aspektów aktywności turystycznej. Problematykę rozwoju turystyki zrównoważonej na obszarach chronionych na przykładzie Portugalii i Stanów Zjednoczonych przedstawił P. Majdak. Paradygmat zrównoważonego rozwoju, ale na przykładzie hotelarstwa, poddała analizie A. Jurczuk. Część trzecią tomu zamyka artykuł A. Koźłowskiej *Kuchnia regionalna w gastronomii hotelowej na przykładzie Poznania*. Jak wiadomo, poznawanie ma charakter wielozmysłowy, a więc obejmuje również sferę kulinarną danego regionu.

Niniejszy tom Warsztatów z Geografii Turyzmu jest pierwszą z publikacji zaplanowanych na VII Kongres Krajoznawstwa Polskiego. Zawarte w tej książce artykuły – różnorodne pod względem treści, napisane przez doświadczonych pracowników kilku uczelni wyższych – spełniają warunki dobrego poziomu naukowego, nawiązują w pewnym stopniu do idei poprzednich Kongresów, wnoszą do krajoznawstwa istotne wątki poznawcze i są interesującym elementem krajoznawczej edukacji.

Józef Partyka i Janusz Zdebski

KRAJOBRAZ

Sebastian BERNAT

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

KRAJOBRAZ JAKO PRZEDMIOT DOŚWIADCZANIA W GEOGRAFII I KRAJOZNAWSTWIE

1. Wstęp

A. de Saint-Exupéry w *Małym Księciu* – powiastce filozoficznej o uniwersalnym przesłaniu i wyjątkowej popularności – wykreował postać geografa. Żyje on na szóstej z kolei planecie odwiedzonej przez głównego bohatera, poszukującego prawdziwej miłości i wielkiej przyjaźni. Jest to typ człowieka, który interesuje się jedynie światem rzeczy, których osobiście nie doświadczył (Dziewiecki, 2013). Jego zadaniem jest liczenie miast, rzek, gór, oceanów i pustyni. Jest on „zbyt ważną osobistością, aby mógł pozwolić sobie na łażikowanie” (Saint-Exupéry, 2013, s. 54). Nie opuszcza swego biura, ale przyjmuje badaczy, wypytuje ich i notuje to, co mówią. Stara się, aby rzeczy zapisywane w jego księgach były imponujące i niezmiennie. Nanosi na mapę swoich wyobrażeń wysokie szczyty, których nigdy nie zdobył, albo wielkie morza, których nigdy nie przepłynął. Róża Małego Księcia, ze względu na swoją efemeryczność, nie ma dla geografa żadnego znaczenia. W jego przekonaniu nie zasługuje ona na to, aby ktoś przejmował się jej losem. Z tego samego powodu na mapach geografa nie ma ludzi. Są oni bowiem zbyt mali i zbyt podatni na śmierć. Bohater powiastki jest oderwany od przemijającej codzienności, interesują go tylko trwałe obiekty – zlicza je i opisuje ich lokalizację i parametry, czerpiąc wiedzę tylko z relacji świadków o nieskazitelnym moralności. Geograf symbolizuje zatem tych, których fascynują „wielkie rzeczy”, na tyle odległe, aby nie musieli mierzyć się z trudem wyjścia im na spotkanie (Dziewiecki, 2013).

Przedstawiony przykład, choć odzwierciedla przede wszystkim indywidualne wyobrażenia A. de Saint-Exupéry, może także być

egzemplifikacją sposobu postrzegania geografii przez osoby z zewnątrz. Wilczyński (2011) zauważył, że jest ona oceniana jako popularna wiedza o wszystkim i jednocześnie o niczym (czyli zbędna), a z drugiej strony cieszy się sympatią społeczeństwa. Jednak wcześniej ten sam autor stwierdził, że:

geografia jest chyba jedyną dziedziną wiedzy, która byłaby w stanie skutecznie zintegrować rozbiegane wątki naszej wiedzy, stworzyć fundament poczucia jedności wszystkich ziemskich rzeczy: człowieka i przyrody; świadomości i materii; podmiotu i przedmiotu – poczucia, że wszystko może być ze sobą zharmonizowane (Wilczyński, 1996, s. 99–100).

Podobny pogląd zaprezentował Wojciechowski (1999, s. 43), pisząc, że „dla dalszej współczesnej cywilizacji geografia jest nauką podstawową, istotną na każdym poziomie wykształcenia, umożliwiającą rozumienie świata”. Gdzie zatem można doszukiwać się przyczyn niezrozumienia przez społeczeństwo roli geografii we współczesnym świecie? Czy jedną z nich jest oddalenie tej nauki od perspektywy człowieka, który codziennie może poznawać piękno krajobrazów i zachwycać się nim? W opinii autora poznanie geograficzne, którego efektem jest „rozumienie świata” wymaga bezpośredniego doświadczenia konkretnego krajobrazu¹, a nie tylko zbierania informacji dostarczanych przez tych, którzy już to przeżyli. Podobnie można przyjąć, że doświadczenie krajobrazu odgrywa ważną rolę także w krajoznawstwie, wprawdzie nieuznawanym za naukę, jednak bliskim geografii, mogącym ją wspierać.

---

¹ Słowo „krajobraz” w języku potocznym rozumiane jest najczęściej jako widok lub otaczający obszar. W nauce natomiast „krajobraz” interpretuje się jako zestaw obiektów realnie istniejących, system powiązanych ze sobą procesów, zbiór bodźców oddziałujących na różne zmysły ludzkie (w tym zestaw widoków), zbiór wartości oraz system świadczący rzeczywiste i potencjalne usługi dla różnych grup użytkowników (Richling, Solon, 2011). W wielu publikacjach z zakresu geografii humanistycznej podkreśla się, że krajobraz jest związany z percepcją. Relph (1989) interpretował krajobraz jako wizualną postać regionu, która nieodłącznie towarzyszy egzystencji człowieka, tworząc rodzaj tła: jest zawsze obecna, widoczna, chociaż umykająca uwadze, i stanowi nieodłączny aspekt naszego „bycia-w-świecie”. Dla Tuana (1979) krajobraz to pewna zintegrowana całość, która powstaje poprzez wysiłek wyobraźni na podstawie wysoko wyselekcjonowanego zestawu danych zmysłowych; jest produktem dojrzałego umysłu. Wojciechowski (1986, s. 32) zwrócił uwagę na to, że „krajobraz jest fizjonomią, wyrazem zewnętrznym środowiska geograficznego, a oceniany i wartościowany jest jako synteza zintegrowanych postrzeżeń, widoków i związanych z nim różnorodnych odczuć zmysłowych oraz odpowiednich asocjacji i struktur zakodowanych w umyśle obserwatora”. Bartkowski (1985) zauważył, że krajobraz jest określany przez ludzkie postrzeganie, dlatego uznaje się go za rzeczywistość geograficzno-psychologiczną.

Celem artykułu jest wykazanie ważnej roli doświadczania krajobrazu w geografii i krajoznawstwie. W toku rozważań, po przedstawieniu relacji krajoznawstwa i geografii, scharakteryzowano problematykę percepcji krajobrazu. Następnie opisano przykładowe zagadnienie (organy w krajobrazie), w odniesieniu do którego doświadczanie krajobrazu jest bardzo istotne. Artykuł ma charakter przeglądowy, oparto go głównie na analizie literatury naukowej. Dodatkowo wykorzystano w nim własne doświadczenia z ponad 20-letniej pracy w zawodzie geografa – badacza i nauczyciela, a jednocześnie wieloletniego turysty-krajoznawcy.

2. Krajoznawstwo a geografia

Na temat związku krajoznawstwa z geografiami wypowiedzieli się już ponad 100 lat temu L. Sawicki i W. Nałkowski. Pierwszy z nich pisał, że zarówno krajoznawstwo, jak i geografia „badają krajobraz w głębszym tego słowa znaczeniu” (Sawicki, 1909, s. 4). Krajoznawstwo, rozumiane jako „dział pochodny” geografii, szuka zrozumienia krajobrazu „w obrębie pewnej części kuli ziemskiej” (Sawicki, 1909, s. 4). Autor ten zauważa również, że „geografia odkrywa prawa ogólne, krajoznawstwo tylko prawa, ważne dla danego kraju” (Sawicki, 1909, s. 13) oraz że „geografia opiera się na doświadczeniach zrobionych w poszczególnych częściach ziemi, więc na materiale krajoznawczym” (Sawicki, 1909, s. 13). Krajoznawstwo jest zatem podstawą i „tą częścią geografii, która jest pełna życia i która nigdy nie skostnieje w szablonach” (Sawicki, 1909, s. 15). Swoje rozważania kończy życzeniem: „Niech sobie więc krajoznawstwo a geografia zawsze podają bratnią dłoń, aby wspólnymi siłami dopiąć wspólnego celu, odtworzenia głębszego związku wszelkich zjawisk na powierzchni ziemi” (Sawicki, 1909, s. 15).

W. Nałkowski, nawiązując do artykułu L. Sawickiego, zwrócił uwagę, że krajoznawstwo nie jest ani geografiami szczegółową, ani geografiami malowniczą, ani „encyklopedyą geograficzną”, „nie jest nauką, lecz zbiorem wszelkich możliwych faktów, napotykanym w danym kraju” (Nałkowski, 1910, s. 19). Zauważa też, że „geograf nie koniecznie musi być podróżnikiem” (Nałkowski, 1910, s. 12). Jeśli posiada naukowe przygotowanie, zmysł geograficzny i intuicję, to jest w stanie doskonale opisać geografiami kraju, którego nigdy nie widział. Bezpośrednie doświadczenie może jednak pomóc w odkryciu nowych związków, których wcześniej nie dostrzegł. Nałkowski podkreślał ważność pracy geografa, który jako obejmujący całość, ma obowiązek „zsyntetyzowania jej [pracy – przyp. S.B.], zużytkowania odpowiedniego

dla celów całości” (Nałkowski, 1910, s. 15). Geografia opiera się zatem na zrozumieniu naukowym, czerpiącym z krajoznawstwa jako ze źródła.

W XXI w. krajoznawstwo i geografia nadal pozostają w bliskich relacjach. Łączy je m.in. doświadczanie krajobrazu, które choć może się różnić w szczegółach, to powinno być ważnym elementem poznania wyjątkowości danego miejsca. Stasiak, Włodarczyk i Śledzińska (2016) twierdzą, że istotą nowoczesnego krajoznawstwa jest interpretacja dziedzictwa obszaru (miejscowości, regionu, kraju), odkrywanie *genius loci*, odsłanianie ukrytego dla laika sensu zjawisk, wyjaśnianie genezy obiektów i wydarzeń oraz związków przyczynowo-skutkowych. Podkreślają też bardzo ważną rolę umiejętności „czytania krajobrazu” oraz wieloaspektowego doświadczania, „przeżywania” kraju. Dzisiejsze krajoznawstwo powinno być zatem multisensoryczne, nasycone emocjami, interakcyjne, przygodowe, multimedialne, czyli „nowoczesne w formie, ale tradycyjne w treści” (Stasiak, Włodarczyk, Śledzińska, 2016, s. 25).

3. Percepcja (doświadczanie) krajobrazu

Percepcja według Tuana (1987) jest kombinacją uczuć i myśli. Wnioski z odbioru perceptualno-zmysłowego stają się częścią poznania rozumowego. „Aktywna, refleksyjna myśl jest częścią mechanizmu uruchamiającego wszystkie zmysły i umysł, prowadzącego do totalnego, całościowego doświadczania przedmiotu lub miejsca. Światy umysłowe wynikają z przetworzenia doświadczeń zmysłowych i ruchowych, przy czym sprawność przestrzenna wyprzedza tu wiedzę” (Tuan, 1987, s. 31). Według Wojciechowskiego (1994) percepcja krajobrazu jest razem z doświadczaniem miejsca elementem postrzegania środowiska, rozumianym jako proces przetwarzania w umyśle człowieka bodźców docierających z otoczenia, istotny w tworzeniu postaw, stanów emocjonalnych i wiedzy, a także w tworzeniu wyobrażenia, czyli zakodowanej w umyśle pewnej struktury – syntezy. Percepcja zależy od wielu czynników, m.in.: bezpośredniej informacji, wcześniejszych doświadczeń (filtry percepcyjne) i kontekstu przestrzennego. Poprzez procesy percepcji człowiek poznaje i wartościuje krajobraz (Wojciechowski, 1994).

Tuan (1987) zauważył, że krajobrazu doświadczamy w sposób totalny, czyli wszystkimi zmysłami oraz aktywną, refleksyjną myślą. Choć organizacja ludzkiej przestrzeni zależy prawie wyłącznie od wzroku, pozostałe zmysły rozszerzają i wzbogacają przestrzeń wizualną. Podobny pogląd głosi Rodaway (1994), podkreślając, że doświadczenie wizualne